

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 2-son

VOLUME 4 / ISSUE 2 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.2.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

5 **MUXITDINOVA FIRYUZA ABDURASHIDOVNA**

Xotin-qizlarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilishning ayrim nazariy-huquqiy masalalari

14 **AMIROV SANJAR ILYOS O'G'LI**

Afini demokratiyasining evolyutsiyasi va ta'siri: tarixiy-qiyosiy yondashuv

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

26 **NORMATOV BEKZOD AKRAM O'G'LI**

O'zbekistonda soliq tekshiruvi vazifalari va prinsiplari hamda qonunchilikning rivojlanish tendensiyalari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

39 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**

Yuridik shaxslarning jinoiy va ma'muriy javobgarligi

45 **SAIDOV MAKSUDBEK NORBOYEVICH**

Mas'uliyati cheklangan jamiyat ishtirokchisining vafot etishi munosabati bilan vujudga keladigan fuqarolik (korporativ) huquqiy oqibatlar

56 **MAMANAZAROV SARDOR SHUHRATOVICH**

Big Data sohasida sun'iy intellektning huquq va majburiyatlari: muammolar va yechimlar

67 **AKRAMOV AKMALJON ANVARJON O'G'LI**

O'zbekistonda raqamli meros va uning huquqiy muammolari

12.00.06 – TABIIY RESURSLAR
HUQUQI. AGRAR HUQUQ.
EKOLOGIK HUQUQ

- 85 ХАЛМУМИНОВ ЖУМАНАЗАР
ТАШТЕМИРОВИЧ**
Современное состояние энергетического
законодательства Республики Узбекистан и
правовые вопросы его совершенствования

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

- 89 КОМИЛЖОНОВ САРВАР ШУХРАТ УГЛИ**
Правовой статус и полномочия участников и
субъектов доследственной проверки

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 102 GULYAMOV SAID SAIDAXROROVICH,
ABDIXAKIMOV ISLOMBEK BAHODIR O'G'LI**
Kvant tahdidi: kvant hisoblashning xalqaro
kiberxavfsizlikka ta'sirini va yangi huquqiy
bazalarga shoshilinch ehtiyojni o'rganish

- 113 ОКЮЛОВ ОМОНБОЙ,
КАРАХОДЖАЕВА ДИЛОРОМ МАМИРОВНА**
Уникальный научный консорциум
учёных, юристов, цивилистов

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.4.2./OMGG3446>
UDC: 342.56(045)(575.1)

AFINA DEMOKRATIYASINING EVOLYUTSIYASI VA TA'SIRI: TARIXIY-QIYOSIY YONDASHUV

Amirov Sanjar Ilyos o'g'li,
Qashqadaryo viloyati yuridik texnikumi
o'qituvchisi
ORCID: 0009-0007-1820-5927
e-mail: sanjaramirov19@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Afina demokratiyasining kelib chiqishi, rivojlanishi, institutlari va ijtimoiy ta'sirini har tomonlama o'rganishga harakat qilingan. Chuqur tahlil qilish orqali ushbu nufuzli siyosiy tizimning murakkabliklari va nozik tomonlari yoritilib, uning yutuqlari va kamchiliklarini ta'kidlash maqsad qilingan. Afina demokratiyasi ko'pincha demokratik boshqaruvdagi eng dastlabki tajribalardan biri sifatida e'tirof etilgan bo'lib, tarixchilar, siyosatshunoslar va olimlar uchun hamon o'rganish mavzusi bo'lib qolmoqda. Miloddan avvalgi V asrda Qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan Afina demokratiyasi insoniyat tarixidagi hal qiluvchi davr bo'lib, nafaqat o'sha davrning siyosiy manzarasini shakllantirdi, balki butun asrlar davomida keyingi demokratik harakatlarga ham ta'sir ko'rsatdi. Maqolada keng ko'lamli ilmiy ishlar va birlamchi manbalarga tayangan holda Afina demokratiyasi paydo bo'lgan tarixiy kontekst o'rganilib, Solon va Klisfen kabi asosiy shaxslarning rivojlanishga qo'shgan hissasi yoritilgan. U Afina demokratiyasi institutlarini, jumladan, ekklesia, bule, dikasteriya va ostrasizmni o'rganadi va ularning fuqarolar ishtiroki va qarorlar qabul qilishdagi rolini tahlil qiladi. Maqola, shuningdek, Afina jamiyatini jonlantirgan demokratik g'oyalar va qadriyatlarni, jumladan, tenglik, erkinlik, fuqarolik fazilati va javobgarlikni o'rganadi va tizimga xos cheklovlar hamda istisnolarni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: oligarxiya, demokratik boshqaruv, erkinlik, siyosiy eksperiment, ekklesia, bule, dikasteriya, ostrasizm.

ЭВОЛЮЦИЯ И ЭФФЕКТЫ АФИНСКОЙ ДЕМОКРАТИИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПОДХОД

Амиров Санжар Илёс угли,
преподаватель Кашкадарьинского областного
юридического техникума

Аннотация. Афинская демократия, которую часто называют одним из самых ранних экспериментов демократического управления, остаётся предметом восхищения и изучения историков, политологов и учёных. Афинская демократия, возникшая в Древней Греции в V веке до нашей эры, стала решающим периодом в истории человечества и не только сформировала политический ландшафт того времени, но и повлияла на последующие демократические движения на протяжении веков. В этой статье предпринята попытка всестороннего исследования истоков, развития, институтов и социального воздействия афинской демократии. Посредством углублённого анализа автор стремится пролить свет на тонкости и нюансы этой престижной политической системы, подчеркнув её достижения и недостатки. В статье рассматривается исторический контекст возникновения афинской демократии, опираясь на обширные научные труды и первоисточники, а также выделяется вклад в её развитие таких

ключевых фигур, как Солон и Клисфен. Исследуются институты афинской демократии, в том числе экклесия, буле, дикастерия и остракизм, анализируется их роль в участии граждан и принятии решений. В статье также исследуются демократические идеалы и ценности, которые вдохновляли афинское общество, включая равенство, свободу, гражданскую добродетель и ответственность, а ограничения и исключения, присущие этой системе.

Ключевые слова: олигархия, демократическое правительство, свобода, политический эксперимент, экклесия, буле, дикастерия, остракизм.

EVOLUTION AND EFFECTS OF ATHENIAN DEMOCRACY: A HISTORICAL AND COMPARATIVE APPROACH

Amirov Sanjar Ilyos ugli,

Teacher of Law College of Kashkadarya Region

Abstract. This article attempts a comprehensive study of the origin, development, institutions and social impact of Athenian democracy. Through in-depth analysis, the complexities and intricacies of this prestigious political system are illuminated, and its achievements and shortcomings are highlighted. Athenian democracy is often recognized as one of the earliest experiments in democratic governance and still remains a subject of study by historians, political scientists, and scholars. Athenian democracy, which emerged in ancient Greece in the fifth century BCE, was a crucial period in human history, not only shaping the political landscape of the time but also influencing subsequent democratic movements throughout the centuries. Drawing on extensive scholarship and primary sources, the article examines the historical context of the emergence of Athenian democracy and emphasizes the contributions of key figures such as Solon and Clysphenes to its development. It examines the institutions of Athenian democracy, including the ekklesia, boule, dikasteria, and ostracism, and analyzes their role in citizen participation and decision-making. The article also examines the democratic ideals and values that inspired Athenian society, including equality, freedom, civic virtue, and responsibility, and explores the limitations and exceptions inherent in the system.

Keywords: oligarchy, democratic government, freedom, political experiment, ekklesia, boule, dikasteria, ostracism.

Kirish

Miloddan avvalgi V asrda Afina demokratiyasining boshlanishi insoniyat tarixida siyosiy eksperimentlar va fuqarolik faolligining yangi davrini e'lon qilgan muhim davr bo'ldi. Qadimgi Yunonistonning qaynoq polislari orasida joylashgan Afina oligarxiya va mustabidlikning hukmron bo'lgan me'yorlaridan tubdan voz kechishni taklif qilib, demokratik boshqaruvning mayoqchasi sifatida paydo bo'ldi. Afinada demokratiyaning paydo bo'lishi shunchaki siyosiy yangilik emas, balki uning shahar devorlari chegarasidan tashqarida aks etgan chuqur ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar edi [1].

Afina demokratiyasi o'z mohiyatiga ko'ra fuqarolarning vakolatlarini kengaytirish

bo'yicha jasoratli eksperiment bo'lib, unda xalqning umumiy ovozi boshqaruv va davlat siyosati masalalarida hukmronlik qildi. Tenglik, erkinlik va fuqarolar ishtiroki tamoyillariga asoslanib, u boyligi va mavqeyidan qat'i nazar har bir huquqqa ega bo'lgan fuqaro qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etadigan siyosatni o'rnatishga harakat qildi. Isegoriya yoki teng nutq va xalq tomonidan boshqariladigan demokratiya g'oyalar Afina fuqarolarining o'z shahar-davlatlari taqdirini faol ravishda shakllantirishga intilishlarini qamrab oldi.

Biroq demokratiya sari sayohat ko'plab tarixiy, siyosiy va ijtimoiy kuchlar tomondan shakllantirilgan qiyinchiliklar va murakkabliklar bilan to'la edi. Solon va Klisfen is-

lohotlaridan Peloponnes urushining notinch davrigacha, Afina fuqarolik, ishtirok etish va kuchlar muvozanati masalalari bilan kurashib, demokratik boshqaruv sari notinch yo'lni bosib o'tdi. Afina demokratiyasining institutlari, jumladan, Majlis, Besh yuzlar kengashi va sudlar fuqarolarni jalb qilish va muhokama qilish uchun infratuzilmani ta'minlagan, ammo ularning samaradorligi va inklyuzivligi munozara va tekshirish mavzusi bo'lib qoldi.

Afina demokratiyasining paydo bo'lishi va rivojlanishini tushunish uchun uni qadimgi Yunonistonning kengroq tarixiy landshafti doirasida konteksga solish zarur. Miloddan avvalgi V asr ajoyib intellektual, badiiy va siyosiy faollik davri bo'lib, yunon dunyosida hukmron siyosiy birlik sifatida shahar-davlatlar (polis) paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi. Ushbu shahar-davlatlar orasida Afina o'zini madaniy va intellektual markaz sifatida ajratib turdi va boshqaruvda innovatsiyalar va tajribalar uchun qulay muhit yaratdi [2].

Miloddan avvalgi VI asr oxiri – V asr boshlaridagina Afinada Klisfen boshchiligida bir qator tub demokratik islohotlar amalga oshirilgan. "Afina demokratiyasining otasi" sifatida tanilgan Klisfen fuqarolarning imkoniyatlarini kengaytirish va siyosiy hokimiyatni nomarkazlashtirishga qaratilgan keng ko'lamli o'zgarishlarni amalga oshirdi. U siyosiy vakillikning asosi sifatida demelar (mahalliy okruglar) va qabilalarni kiritdi, shuningdek, ostrasizm instituti – potensial xavfli shaxslarni polisdan haydab chiqarish mexanizmi – Afinada ishtirokchi boshqaruvning yangi davrini e'lon qildi [3].

Ammo shuni tan olish kerakki, Afina demokratiyasi monolit yoki bir xil tizim emas, balki tarixiy vaziyatlar, ijtimoiy dinamika va raqobatdosh manfaatlarining o'zaro ta'siri natijasida shakllangan boshqaruvdagi dinamik va rivojlanayotgan tajriba edi. Gretsiyada gegemonlik uchun uzoq davom etgan to'qnashuvda Afinani Sparta va uning ittifoqchilariga qarshi qo'ygan Peloponnes urushi

Afina demokratiyasining zaif tomonlari va qarama-qarshiliklarini ochib berdi, inqiroz va to'qnashuvlar davrida o'z cheklovlarini namoyon qildi [4].

Shunga qaramay, bu kabi noyob voqeelik hozirgi zamon uchun ham muhimligini yo'qotmagan. Buning misoli sifatida, O'zbekiston Respublikasida va dunyoning rivojlangan mamlakatlaridagi nazoratlarning ichida alohida huquqiy maqomga ega bo'lgan jamoatchilik nazoratini kiritib o'tishimiz mumkin. Jamoatchilik nazorati va boshqa demokratik elementlarning dastlabki namunalari aynan Afina shahar-davlatida paydo bo'ldi. Bu kabi islohatlarning mazmun-mohiyatini teran tushunish hozirgi zamon huquq ijodkorlari uchun, xususan, O'zbekiston Respublikasida ham g'oyatda muhimdir va bu soha demokratik-huquqiy davlat barpo etishning tamal toshi hisoblanadi. Shuningdek, eklessia nazorati instituti ham Afina demokratiyasining muhim qismidir, zero, biz bilgan va demokratik mamlakatning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lgan parlament nazorati aynan shu institutning dastlabki ko'rinishidir. Bu kabi institutlarning ilmiy darajada o'rganish, albatta, O'zbekiston Respublikasida hokimiyatlarning bo'linish tamoyili va ularning konstitutsiyaviy vakolatlarida, demokratik va faol fuqarolik jamiyati qurishda birlamchi rol o'ynaydi. Ko'p tarmoqli obyektivlik orqali biz ushbu qadimiy siyosiy eksperimentning nozik tomonlarini ochishga intilamiz, uning abadiy merosi va zamonaviy dunyoda dolzarbligiga oydinlik kiritamiz. Afina demokratiyasining yutuqlari va cheklovlarini tanqidiy o'rganib, biz demokratik boshqaruv va fuqarolik haqidagi tushunchamizni boyitish, siyosat va hokimiyatning rivojlanayotgan tabiati haqida fikr yuritish va muloqotni ilhomlantirishga harakat qilamiz.

Material va metodlar

Afina demokratiyasini o'rganish uning mexanizmlari, evolyutsiyasi va ta'sirini har tomonlama tushunish uchun tarixiy, arxeologik, adabiy va siyosatshunoslik usul-

laridan kelib chiqqan holda ko'p tarmoqli yondashuvni o'z ichiga oladi. Quyida Afina demokratiyasini o'rganishda keng qo'llanadigan asosiy materiallar va usullar keltirilgan:

Tarixiy hujjatlar – Afina demokratiyasini o'rganish uchun muhim manbalar bo'lib, ular qadimiy siyosiy tizimning institutlari, amaliyotlari va munozaralari haqida to'g'ridan to'g'ri tushunchalar beradi. Ushbu hujjatlar Afina demokratiyasining evolyutsiyasi, faoliyati va ta'sirini tushunish uchun qimmatli dalillarni taqdim etadi. Afina demokratiyasini o'rganishda foydalaniladigan tarixiy hujjatlarning ba'zi asosiy turlari:

Yozuvlar. Tosh yodgorliklari, jamoat binolari va qarorlaridagi yozuvlar Afina davlati tomonidan qabul qilingan rasmiy farmonlar, qonunlar va ma'muriy qarorlar to'g'risida bevosita ma'lumot beradi. Ushbu yozuvlar ko'pincha fuqarolik sharaflari, davlat xarajatlari, diplomatik kelishuvlar va diniy marosimlar haqida tafsilotlarni o'z ichiga oladi va Afinaning boshqaruvi va jamoat hayoti haqida tushuncha beradi.

Siyosiy nutqlar:

Afina majlisi (ekklesia) [5] va boshqa jamoat forumlarida qilingan siyosiy nutqlar Afina demokratiyasining munozaralari, tortishuvlari va mafkuraviy to'qnashuvlari haqida tushuncha beradi.

Periklning dafn marosimidagi nutqi va Kleonning demagogik nutqlari kabi taniqli davlat arboblarning nutqlari qadimgi Afinadagi yetakchilik, populizm va siyosiy ritorika haqida fikr yuritadi.

Adabiy manbalar Afina demokratiyasini o'rganishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, qadimgi Afinaning madaniy, ijtimoiy va siyosiy dinamikasi haqida tushuncha beradi. Ushbu matnlar Afina demokratiyasi bilan bog'liq g'oyalar, amaliyotlar va qarama-qarshiliklar bo'yicha qimmatli istiqbollarni taqdim etadi va uning tarixiy ahamiyati haqidagi tushunchamizni shakllantiradi. Afina demokratiyasini o'rganishda foydalaniladigan asosiy adabiy manbalar:

Afina dramasi. Unda Esxil, Sofokl, Yevripid, Aristofan [6] kabi afina dramaturglari yozgan tragediya va komediyalarda qadimgi Afinaning ijtimoiy muammolari, qadriyatlari va to'qnashuvlari haqida boy madaniy-siyosiy sharhlar berilgan.

Tragediyalar adolat, zolimlik va fuqarolik mas'uliyati mavzularini o'rganadi, ko'pincha axloqiy dilemmalar va siyosiy inqirozlar bilan kurashayotgan qahramonlar ishtirok etadi.

Komediyalarda demokratiya, demagogiya va Afina ijtimoiy hayotidagi haddan tashqari holatlar keskin tanqid qilinib, zamonaviy siyosatchilar, institutlar va jamiyat normalarining satirik tasvirlari berilgan.

Tarixiy asarlar. Qadimgi yunon tarixchilari, jumladan, Gerodot, Fukidid va Ksenofonlarning tarixiy ma'lumotlari qadimgi Yunonistondagi siyosiy voqealar, harbiy to'qnashuvlar va ijtimoiy o'zgarishlar haqida hikoya qiladi.

Ushbu matnlar Afina demokratiyasining yuksalishi va qulashi, shuningdek, Perikl, Kleon va Alkibiad kabi muhim shaxslarning Afina siyosati va jamiyatini shakllantirishdagi roli haqida bevosita qarashlarni taqdim etadi.

Falsafiy dialoglar. Platon va Aristotel kabi faylasuflar yozgan dialoglarda demokratiya, adolat va siyosiy hokimiyatning tabiati haqida nazariy fikr yuritiladi.

Aflotunning "Respublika" va "Qonunlar" [7] asarida demokratiyaga tanqidiy baho berilgan, uning kuchli va zaif tomonlari o'rganilgan, ayni paytda faylasuf-shohlik yoki konstitutsiyaviy boshqaruvga asoslangan boshqaruvning muqobil shakllari taklif qilingan.

Aristotelning "Siyosat" [8] asari turli siyosiy tizimlar, jumladan, demokratiya, oligarxiya va tirraniyani tizimli tahlil qilib, Afina demokratiyasining tamoyillari va amaliyoti haqida tushuncha beradi.

Qiyosiy tahlil. Afina demokratiyasini o'rganishning qimmatli usuli bo'lib, olimlarga uning xususiyatlari, kuchli va zaif tomonlarini kengroq tarixiy, madaniy va siyosiy doi-

ralarda konteksuallashtirishga imkon beradi. Afina demokratiyasini boshqa qadimgi va zamonaviy demokratik tizimlar bilan taqqoslab, tadqiqotchilar uning o'ziga xosligi, evolyutsiyasi va ta'siri haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Afina demokratiyasini o'rganishda qiyosiy tahlilning ba'zi asosiy jihatlari:

Qiyosiy tarixiy kontekst. Afina demokratiyasini Sparta, Korinf va Fiva kabi boshqa qadimgi yunon shahar-davlatlari bilan taqqoslash siyosiy institutlar, ijtimoiy tuzilmalar va madaniy qadriyatlardagi farqlarni ko'rsatadi.

Afina demokratiyasining kengroq O'rta yer dengizi dunyosidagi tarixiy kontekstini, jumladan, Fors, Misr va Finikiya sivilizatsiyalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganish uning geosiyosiy ahamiyati va madaniy almashinuviga oydinlik kiritadi.

Qiyosiy institutsional tahlil:

Afina demokratiyasining majlis (ekkle-sia), kengash (bule) va sudlar kabi institutlarini Rim, Karfagen va klassik Hindiston kabi qadimgi demokratiyalar bilan solishtirganda, boshqaruv tuzilmalari, qarorlaridagi o'xshashlik va farqlar aniqlanadi.

Qadimgi Shveysariyadagi to'g'ridan to'g'ri demokratiya, o'rta asrlardagi Islandiya assambleyalari yoki zamonaviy Shveysariya kanton assambleyalari kabi boshqa demokratik tizimlarga nisbatan Afina demokratiyasida fuqarolar ishtiroki, vakillik va javobgarlik mexanizmlarini tahlil qilish tarix davomidagi demokratik tajribalarning xilma-xilligini ta'kidlaydi.

Qiyosiy madaniy va ijtimoiy tahlil. Afina demokratiyasining madaniy va ijtimoiy kontekstlarini Mesopotamiya, Misr, Xitoy, kabi qadimgi sivilizatsiyalar bilan taqqoslash siyosiy institutlar va fuqarolik o'ziga xosligini shakllantirishda din, qarindoshlik, etnik va sinfning rolini ochib beradi.

Afina demokratiyasida ayollar, qullar va xorijliklar kabi marginal guruhlarining mavqeyini boshqa qadimgi va zamonaviy demokratiyalar bilan solishtirganda o'rganish

demokratik fuqarolik cheklovlari va istisnolari haqida tushuncha beradi.

Qiyosiy meros va ta'sir. Afina demokratiyasining merosi va ta'sirini keyingi siyosiy fikrga, konstitutsiyaviy dizaynga va butun dunyo bo'ylab Amerika inqilobi, Fransiya inqilobi va dekolonizatsiya harakatlari kabi demokratik harakatlarga solishtirish uning doimiy ta'siri va dolzarbligini ta'kidlaydi.

Afina demokratik g'oyalarini turli madaniy, tarixiy va geografik sharoitlarda qabul qilish va moslashtirishni tahlil qilish, Uyg'onish davri gumanizmidan tortib, zamonaviy global demokratiyani targ'ib qilish sa'y-harakatlarigacha, Afina demokratiyasining zamonaviy dunyoda davom etayotgan rezonansini ochib beradi.

Qiyosiy tahlil qilish orqali olimlar Afina demokratiyasi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishlari, uning murakkabliklari va qarama-qarshiliklarini qadrlashlari va zamonaviy demokratik nazariya va amaliyot uchun saboqlar olishlari mumkin.

Tadqiqot natijalari

Afina demokratiyasining kelib chiqishi. Afina demokratiyasining kelib chiqishi miloddan avvalgi VI asr boshlarida, qadimgi Afinada ijtimoiy tartibsizliklar, iqtisodiy tengsizlik va siyosiy nizolar bilan ajralib turadigan davrga borib taqaladi. Aynan mana shu norozilik va kelishmovchiliklar fonida Afina davlat arbobi Solon siyosat oldida turgan dolzarb muammolarni hal qilish vazifasi yuklangan hal qiluvchi shaxs sifatida maydonga chiqdi.

Miloddan avvalgi 594-yilda amalga oshirilgan Solon islohotlari aristokratik elita (oligarxiya) va yangi paydo bo'lgan o'rta sinf (tetes) o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatish, shu bilan birga, iqtisodiy nochor qatlamlarining ahvolini yengillashtirishga qaratilgan dadil urinish edi. Solon islohotlarining markazida shunday g'oya bor edi-ki, uning maqsadi qarzlarni bekor qilish, erkin qarz qullari (qarz qulligi) va boyliklarning aristokratiya qo'lida yanada konsentratsiyasi-

ning oldini olish uchun yerga egalik qilish qonunlarini isloh qilish edi.

Solon islohotlari ijtimoiy va iqtisodiy tenglikni oshirishga zamin yaratgan bo'lsa-da, Afinada darhol demokratiya o'rnatilishiga olib kelmadi. Siyosiy hokimiyat aristokratik oilalar qo'lida mustahkam bo'lib qoldi, ular Areopag va arxonlik kabi muhim qarorlar qabul qilish institutlarini monopolashtirishda davom etdilar. Shunga qaramay, Solonning islohotlari, boyligidan qat'i nazar barcha fuqarolar uchun ochiq bo'lgan vakillik organi – To'rt yuzlar kengashi kabi muhim yangiliklarni kiritdi, bu keyingi yillarda siyosiy ishtirokning kengayishini ko'rsatdi [9].

Miloddan avvalgi VI asr oxiri – V asr boshlaridagina Afinada Klisfen boshchiligida bir qator tub demokratik islohotlar amalga oshirilgan. Miloddan avvalgi 508/507-yillarda Klisfen Afina siyosiy tizimini keng qamrovli qayta ko'rib chiqishni amalga oshirdi, bu fuqarolarning vakolatlarini kuchaytirish va siyosiy hokimiyatni nomarkazlashtirishga qaratilgan. Klisfenning eng muhim islohotlaridan biri siyosiy vakillikning asosi sifatida demelar yoki mahalliy tumanlarni tashkil etish edi. Har bir demega yangi tashkil etilgan Besh yuzlik kengashda vakillik ajratildi, bu esa fuqarolarning polisni boshqarishda kengroq ishtirokini ta'minladi.

Klisfen Afina qabilalarini ham qayta tuzib, fuqarolarni qarindoshlik rishtalari emas, balki geografik yaqinlik asosida guruhladi, bu esa an'anaviy aristokratik fraksiyalarning ta'sirini yanada susaytirdi. Bundan tashqari, Klisfen ostrasizm amaliyotini joriy qildi, bu orqali fuqarolar o'n yil muddatga polis barqarorligiga tahdid soladigan taniqli shaxsni surgun qilish uchun ovoz berishlari mumkin edi.

Bu islohotlar qarorlar qabul qilish, qonun chiqaruvchi majlis va sud ishlarini yuritishda fuqarolarning bevosita ishtirok etishi bilan ajralib turadigan boshqaruv tizimi – Afina demokratiyasining o'rnatilishiga asos bo'ldi. Ekklesia yoki majlis instituti fuqarolar uchun davlat siyosati masalalari bo'yicha

munozaralar va ovoz berishlari uchun forum yaratgan, Besh yuzlar kengashi esa qonun hujjatlarini tayyorlash va ma'muriy ishlarni nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan maslahat organi bo'lib xizmat qilgan.

Afina demokratiyasining paydo bo'lishi aristokratik boshqaruv va zulmning hukmron bo'lgan me'yorlaridan tubdan voz kechishni, siyosiy eksperimentlar va fuqarolarning vakolatlarini kengaytirish davrini boshlab berdi. Afinaning demokratik g'oyalari cheksiz va istisnolardan xoli bo'lmasa-da, ayollar, qullar va afinalik bo'lmaganlar to'liq siyosiy ishtirok etishdan chetlashtirildi, bu esa demokratiyaning o'rnatilishi katta siyosiy tenglik va fuqarolik ishtirokini amalga oshirish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi.

Afina demokratiyasining institutlari. Afina demokratiyasi fuqarolarni jalb qilish, qarorlar qabul qilish va boshqaruvni osonlashtirishga mo'ljallangan noyob institutlar to'plami bilan tavsiflanadi. Miloddan avvalgi V asr davomida ishlab chiqilgan va takomillashtirilgan ushbu institutlar Afina siyosiy tizimining asosini tashkil etib, fuqarolarning bevosita ishtirok etishi va nazorat qilish mexanizmlarini ta'minladi. Afina demokratiyasining asosiy institutlarini o'rganib chiqib, biz ushbu qadimiy siyosiy tajribaning ishlashi va uning demokratik boshqaruvga doimiy ta'siri haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin.

Ekklesia (majlis). Afina demokratiyasining markazida ekklesia yoki majlis, fuqarolar davlat siyosati masalalari bo'yicha bahslashish va ovoz berish uchun yig'iladigan ochiq forum edi. 18 yoshdan oshgan barcha erkak fuqarolar ekklesiada qatnashish va o'z fikrini bildirish huquqiga ega bo'lib, uni o'z davrining eng inklyuziv institutlaridan biriga aylantirdi. Akropol yaqinida joylashgan tog' yonbag'rida joylashgan Pniaks tog'ida Ekklesia yig'ilishlari muntazam ravishda o'tkazildi va qarorlar oddiy ko'pchilik ovoz bilan qabul qilindi.

Ekklesianing vakolatlari keng bo'lib, qonun chiqaruvchi, sud va ijroiya funksiyala-

rini o'z ichiga olgan. U qonunlar qabul qilish, shartnomalarni tasdiqlash yoki rad etish, urush e'lon qilish va muhim ma'muriy qarorlar qabul qilish vakolatiga ega edi. Assambleya fuqarolarning shikoyatlarini ko'rib chiqish, islohotlarni taklif etish va davlat amaldorlarini chetlashtirish va impichment kabi mexanizmlar orqali javobgarlikka tortish uchun forum bo'lib ham xizmat qildi [10].

Bule (Besh yuzlar kengashi). Bule yoki Besh yuzlar kengashi qonunchilikni tayyorlash, ma'muriy ishlarni nazorat qilish va Afina hukumati faoliyatini muvofiqlashtirish uchun mas'ul bo'lgan maslahat organi edi. Afinadagi o'nta qabilaning har biridan qur'a yo'li bilan tanlangan 500 nafar fuqarodan iborat bo'lgan bule Afina fuqarolarining bir qismini ifodalagan va siyosiy jarayonda keng ishtirok etishini ta'minlagan.

Bouleutai deb nomlanuvchi bule a'zolari navbatma-navbat ishlagan va Ekklesia tomonidan ko'rib chiqilishi uchun taklif qilingan qonunlarni (probouleumata) ishlab chiqish uchun mas'ul bo'lgan. Ular, shuningdek, Afina hukumatining kundalik faoliyatiga, davlat moliyasini boshqarishga, magistratlarining xatti-harakatlarini nazorat qilishga va diplomatik tashabbuslarni muvofiqlashtirishga rahbarlik qilganlar. Bule Afina demokratiyasining barqarorligi va funksionalligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynadi, ayrim fuqarolarning hokimiyatini nazorat qilish va hokimiyatning bir nechta odamlar qo'lida to'planishiga yo'l qo'ymaslik uchun xizmat qildi.

Dikasteriya (qonun sudlari). Dikasteriya yoki yuridik sudlar Afina hukumatining sud bo'limi bo'lib, huquqiy nizolarni ko'rib chiqish, qonunlarni sharhlash va odil sudlovni amalga oshirish uchun mas'ul edi. Professional sudyalarga tayanadigan zamonaviy sud tizimlaridan farqli o'laroq, Afina dikasteriyasi tegishli ko'ngillilar orasidan qur'a tashlash yo'li bilan tanlangan fuqarolik sudyalarining (dikastlarning) katta hay'atlaridan iborat edi.

Afina huquq tizimi adolat, oshkoralik va fuqarolar ishtirokiga sodiqligi bilan mashhur edi. Sud majlislari ochiq holda o'tkazilardi, sudlanuvchilar o'z tengdoshlaridan iborat hakamlar hay'ati oldida o'z ishlarini taqdim etardilar, so'ngra ular taqdim etilgan dalillar asosida muhokama qilib, hukm chiqarardilar. Dikasteriya mayda nizolar va shartnomani buzishdan tortib qotillik va davlatga xiyonat kabi og'irroq jinoyatlarga bo'lgan ishlarni ko'rib chiqardi, bu esa barcha fuqarolarning adolatli va xolis suddan foydalanish imkoniyatini ta'minladi.

Ostrasizm. Ostrasizm zulm va siyosiy ekstremizmning paydo bo'lishidan himoya qilish uchun mo'ljallangan Afina demokratiyasining noyob instituti edi. Yilda bir marta Afina fuqarolari har qanday shaxsning polis barqarorligiga tahdid solayotganligini aniqlash uchun maxsus yig'ilishda ovoz berish imkoniyatiga ega edilar. Agar fuqaro yetarli miqdordagi ovoz olgan bo'lsa, odatda 6000 ga yaqin – ular Afinadan o'n yil muddatga badarg'a qilinadi va shu vaqt ichida ularga davlat lavozimlarini egallash yoki shaharning siyosiy hayotida qatnashish taqiqlanadi.

Ostrasizm siyosiy muvozanatni saqlash va hokimiyatning shuhratparast shaxslar yoki fraksiyalarning qo'lida birlashishiga yo'l qo'ymaslik mexanizmi bo'lib xizmat qilgan. U shaxsiy yoki siyosiy qasos uchun suiiste'mol qilinishi mumkin bo'lsa-da, ostrasizm odatda nazoratsiz ambitsiya va avtoritarizm xavfidan zarur himoya sifatida qaraladi.

Ostrasizm Afina demokratiyasining o'ziga xos xususiyati bo'lib, polis barqarorligini himoya qilish va shaxslar tomonidan zulm yoki haddan tashqari siyosiy ta'sirning kuchayishiga yo'l qo'ymaslik mexanizmi bo'lib xizmat qildi. Miloddan avvalgi VI asr oxirida paydo bo'lgan bu amaliyot fuqarolarga taniqli shaxsni Afinadan o'n yil muddatga surgun qilish yoki yo'q qilish haqida ovoz berish imkonini berdi. Ostrasizm demokratik tuzumga potensial tahdidlarga qarshi profilaktika chorasi sifatida nazarda tutilgan bo'lsa-da,

uning amalga oshirilishi va oqibatlari Afina siyosiy madaniyatiga xos bo'lgan murakkabliklar va muammolarni ochib beradi.

Ostrasizm jarayoni sodda, ammo o'z ta'sirida muhim edi. Fuqarolar yiliga bir marta surgunda ko'rishni xohlagan shaxsning ismi yozilgan ostraka (sopol parchalari) tashlardilar. Agar yetarli miqdordagi ovoz berilgan bo'lsa (odatda 6000 ga yaqin), ko'rib chiqilayotgan shaxs Afinani o'n yil muddatga tark etishi talab qilinadi va shu vaqt ichida ularga davlat lavozimlarini egallash yoki shaharning siyosiy hayotida ishtirok etish taqiqlanadi. Ostrasizm jazo chorasi emas, balki buzg'unchi shaxslarni siyosiy maydondan oldindan olib tashlash vositasi edi.

Ostrasizm go'yoki siyosatning yaxlitligini saqlashning demokratik vositasi bo'lgan bo'lsa-da, uni amalga oshirish bahs-munozaralar va suiiste'mollardan holi emas edi. Ostrasizm jarayoni siyosiy raqiblarni yo'q qilishga yoki norozi ovozlarni bostirishga intilayotgan fraksiyalar yoki demagoglar tomonidan manipulyatsiyaga moyil edi. Bundan tashqari, ostrasizm mezonlari noaniq va talqin qilish uchun ochiq edi, bu esa odamlarning demokratik tizimga haqiqiy tahdidi bilan bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra surgun qilingan holatlarga olib keldi [11].

Ushbu cheklovlarga qaramay, ostrasizm Afina siyosatida muhim rol o'ynadi, siyosiy rahbarlarning xatti-harakatlarini shakllantirdi va har qanday shaxs yoki fraksiya tomonidan hokimiyat to'planishini nazorat qilish vazifasini o'tadi. Ostrasizm tahdidi siyosiy elita o'rtasida mo'tadillik, hamkorlik va konsensus o'rnatishga turtki bo'ldi, chunki shuhratparast shaxslar fuqarolarni begonalashtirishga va xalqning noroziligi nishoniga aylanishga intilishdi.

Ostrasizmning eng mashhur misoli miloddan avvalgi 482-yilda Salamin jangida yunonlarning forslar ustidan qozongan g'alabasida muhim rol o'ynagan Afina davlat arbobi Femistokl korrupsiya va hokimiyatni suiiste'mol qilishda ayblanib, haydalganida

sodir bo'lgan. Afina demokratiyasiga katta hissa qo'shganiga qaramay, Femistoklning o'sib borayotgan ta'siri va qarama-qarshi siyosati uning surgun qilinishiga olib keldi, bu Afina siyosatining oldindan aytib bo'lmaydigan tabiatini va hatto eng taniqli shaxslarning ham ostrasizmga qarshi zaifligini ta'kidladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qadimiy shahar-davlatdagi demokratik g'oyalar, siyosiy maqsadga muvofiqlik va shaxsiy ambitsiyalarning murakkab o'zaro ta'sirini aks ettiruvchi ostrasizm Afina demokratiyasining o'ziga xos xususiyati edi. Mustaqillik va beqarorlikdan himoya qilish uchun mo'ljallangan bo'lsa-da, ostrasizm ham manipulyatsiya va suiiste'mollikka duchor bo'lib, Afina siyosiy madaniyatiga xos keskinlik va qarama-qarshiliklarni ta'kidladi. Cheklovlarga qaramay, ostrasizm Afina demokratiyasining rivojlanishida o'chmas iz qoldirdi, siyosiy yetakchilarning xulq-atvorini shakllantirdi va demokratik tuzumning mustahkamligiga hissa qo'shdi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Afina demokratiyasi institutlari zamonaviy demokratik tizimlar uchun zamin yaratib, fuqarolarning vakolatlarini kengaytirish va o'zini o'zi boshqarish bo'yicha dadil eksperiment bo'ldi. Afina fuqarolari ekklesia, bule, dikasteria va ostrasizm kabi mexanizmlar orqali siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishlari, davlat siyosatini shakllantirishlari va o'z rahbarlarini javobgarlikka tortishlari mumkin edi. Afina demokratiyasi o'zining cheklovlari va istisnalaridan xoli bo'lmassa-da, u butun dunyo bo'ylab demokratik harakatlarni ilhomlantirishda davom etayotgan tenglik, erkinlik va fuqarolik faolligining mustahkam g'oyalarining dalili bo'lib qolmoqda.

Afina demokratiyasida ishtirok etish va fuqarolik [12]. Afina demokratiyasining faoliyatida fuqarolik tushunchasi va huquqqa ega fuqarolarning polisning siyosiy hayotida faol ishtirok etishi markaziy o'rin tutgan.

Afina fuqaroligi shaxslarga huquq va majburiyatlarni berib, ularni shahar-davlatning boshqaruvi va farovonligidan manfaatdor bo'lgan siyosiy hamjamiyat a'zolari sifatida belgilagan. Ishtirok etish va fuqarolik dinamikasini tushunish qadimgi Afinaning inklyuzivligi, cheklovlari va demokratik axloqi haqida qimmatli tushunchalarni beradi.

Fuqarolik. Qadimgi Afinada fuqarolik afinalik kelib chiqishi bo'lgan va harbiy tayyorgarlikni tugatgan asl ozod erkaklar uchun juda qadrli maqom bo'lgan. Ayollar, qullar va afinalik bo'lmaganlar to'liq fuqarolik huquqidan mahrum edilar va shuning uchun siyosiy jarayonda to'liq ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo'lishdi. Fuqarolik turli imtiyozlarni, jumladan, ekklesiada ovoz berish, sudlarda hakamlar hay'atida ishlash va davlat lavozimlarini egallash huquqini o'z ichiga olgan.

Afina fuqaroligi boshqa zamonaviy jamiyatlarga nisbatan nisbatan keng qamrovli bo'lsa-da, uning cheklovlari va istisnolaridan xoli emas edi. Harbiy xizmat talabi, masalan, zarur jihozlar va ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lganlar uchun fuqarolikni cheklab, jamiyatning eng kambag'al a'zolarini samarali ravishda istisno qildi. Bundan tashqari, ayollar va qullarning fuqarolik huquqlaridan chetlatilgani Afina jamiyatining patriarxal va iyerarxik tabiatini ta'kidlab, qadimgi dunyoda keng tarqalgan me'yor va qadriyatlarni aks ettirdi.

Ishtirok etish. Afina demokratiyasida ishtirok etish turli shakllarda bo'lgan: masalan, Ekklesia yig'ilishlarida qatnashish va hakamlar hay'atida xizmat qilishdan tortib, siyosiy munozaralar va qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etishgacha. Ekklesia yoki Assambleya fuqarolar ishtiroki uchun asosiy forum bo'lib xizmat qilgan, unda 18 yoshdan oshgan erkak fuqarolar davlat siyosati masalalari bo'yicha munozara va ovoz berish uchun yig'ilgan. Akropol yaqinidagi tog' yonbag'rida joylashgan Pniks tog'ida ekklesia yig'ilishlari muntazam ravishda o'tkazilardi

va qarorlar oddiy ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinardi [13].

Fuqarolar ekklesia bilan bir qatorda, qonunlarni tayyorlash, ma'muriy ishlarni nazorat qilish va Afina hukumati faoliyatini muvofiqlashtirish uchun mas'ul bo'lgan bule yoki Besh yuzlar kengashida ham qatnashgan. Afinadagi o'nta qabilaning har biridan qur'a yo'li bilan saylangan bule a'zolari navbat bilan xizmat qilgan va fuqarolarning bir qismini ifodalagan.

Fuqarolik, shuningdek, fuqarolar huquqiy nizolarni ko'rish va odil sudlovni amalga oshirishda sudyalor (dikastlar) sifatida qatnashgan sudlarda hakamlar hay'ati bo'lish majburiyatini ham keltirib chiqarardi. Afina huquqiy tizimi adolat va oshkoralikka sodiqligi bilan mashhur bo'lib, sudlar omma-viy ravishda o'tkazilardi.

Cheklovlar va istisnalar. Nisbatan qamrab oluvchi tabiatiga qaramay, Afina demokratiyasi istisno va cheklovlardan xoli emas edi. Ayollar, qullar va afinalik bo'lmaganlar to'liq fuqarolik huquqidan mahrum edilar va shuning uchun siyosiy jarayonda to'liq ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo'lishdi. Ayollar, xususan, uy xo'jaligining shaxsiy sohasiga o'tkazib yuborilgan va ekklesia yig'ilishlarida qatnashish yoki hakamlar hay'atida xizmat qilish taqiqlangan.

Qullarga, ba'zan Afina qonunlari bo'yicha cheklangan huquq va himoyalar berilgan bo'lsa-da, fuqarolar emas, balki mulk hisoblangan va shu sababli polisni demokratik boshqarishda ishtirok etishdan chetlashtirilgan. Afinalik bo'lmaganlar, metiklar deb nomlanuvchi, ma'lum huquq va erkinliklarga ega edilar, ammo ular Afina jamiyatiga to'liq qo'shilish qobiliyatini cheklaydigan turli xil cheklovlar va kamsitish amaliyotlariga duchor bo'lishdi.

Ishtirok va fuqarolik Afina demokratiyasining faoliyatida markaziy o'rin tutgan, qadimgi shahar-davlatda siyosiy ishtirok va boshqaruv dinamikasini shakllantirgan. Afina demokratiyasi boshqa zamonaviy jamiyat-

larga nisbatan inklyuziv bo'lsa-da, u qadimgi Afina jamiyatining iyerarxik va patriarxal tabiatini aks ettiruvchi istisnolar va cheklovlar bilan ajralib turardi. Ishtirok etish va fuqarolik bilan bog'liq murakkabliklarni o'rganib, biz qadimgi dunyoda demokratiya amaliyotiga xos bo'lgan qiyinchiliklar va qarama-qarshiliklarni chuqurroq tushunamiz.

Afina demokratiyasida demokratik g'oyalar va qadriyatlar. Afina demokratiyasi o'z fuqarolarining intilishlari va e'tiqodlarini aks ettiruvchi bir qator g'oyalar va qadriyatlar bilan ta'minlangan. Bu ideallar va qadriyatlar Afina demokratiyasining axloqini shakllantirdi, uning ishtirokchilarining harakatlari va qarorlarini boshqardi va siyosiy tizimning institutsional asoslarini xabardor qildi. Qadimgi Afinaning demokratik g'oyalari va qadriyatlarini o'rganish orqali biz uning boshqaruvini jonlantirgan va zamonaviy demokratik jamiyatlarda aks-sado berishda davom etayotgan tamoyillar haqida tushunchaga ega bo'lamiz.

Tenglik. Tenglik Afina demokratiyasining asosiy prinsipi bo'lib, barcha fuqarolarning boyligi, mavqeyi va kelib chiqishidan qat'i nazar teng huquq va imkoniyatlarga ega ekanligiga ishonchni o'zida mujassam etgan. Nazariy jihatdan huquqqa ega bo'lgan har bir erkak fuqaro Afina demokratiyasining asosiy qaror qabul qiluvchi organi bo'lgan ekklesia-da teng ovozga ega edi. Isegoriya yoki teng nutq tushunchasi har bir fuqaroning ommaviy munozaralarda qatnashish va senzura yoki jazodan qo'rqmasdan o'z fikrlarini bildirish huquqini ta'kidlagan [14].

Afina demokratiyasi to'liq tenglikka erisha olmagan bo'lsa-da, ayollar, qullar va afinalik bo'lmaganlar fuqarolik huquqlaridan mahrum bo'lgan – qonun oldida tenglik va teng siyosiy ishtirok ideali o'lkada keng tarqalgan iyerarxik va avtoritar boshqaruv tizimlaridan tubdan voz kechishni anglatadi.

Erkinlik. Erkinlik Afina demokratiyasining yana bir qadrlil ideali bo'lib, shaxsiy erkinlikni ham, siyosiy avtonomiyani ham qamrab oldi.

Fuqarolar bir qator erkinliklardan, jumladan, majlisda erkin fikr bildirish, siyosiy jarayonlarda ishtirok etish va shikoyatlarni qonuniy yo'llar orqali hal qilish huquqidan foydalandilar. Parhesia yoki so'z erkinligi tushunchasi davlat ishlarini demokratik muhokama qilishda ochiq va halol nutqning muhimligini ta'kidlagan.

Afina demokratiyasida o'zini o'zi boshqarish tamoyiliga asos solingan bo'lib, unda fuqarolar qarorlar qabul qilish va siyosatni shakllantirishda bevosita ishtirok etish orqali o'zlarining shahar-davlatlari yo'nalishini birgalikda belgiladilar. Siyosiy avtonomiya va o'z taqdirini o'zi belgilashga bo'lgan bunday sodiqlik Afina demokratiyasini boshqa boshqaruv shakllaridan ajratib, suverenitet fuqarolar qo'lida ekanligi haqidagi tushunchani mustahkamladi.

Fuqarolik fazilati. Fuqarolik fazilati yoki fuqarolarning polis xizmatidagi axloqiy xulq-atvori Afina demokratiyasining asosi edi. Fuqarolardan umumiy manfaatni shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yish, qonun ustuvorligini ta'minlash, shahar-davlat farovonligi va farovonligiga faol hissa qo'shishi kutilgan edi. Arete yoki mukammallik tushunchasi jamoa manfaati yo'lida mardlik, halollik, insonparvarlik kabi ezgu fazilatlarni tarbiyalashni ta'kidlagan [15].

Afina demokratiyasi fuqarolarni polisning siyosiy hayotida to'liq ishtirok etishga va uning boshqaruvi va farovonligi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga undagan faol fuqarolik va fuqarolik ishtirokiga ustunlik berdi. Davlat xizmati, xoh harbiy xizmat, xoh hakamlar burchi, xoh Assambleyada qatnashish orqali bo'lsin, olijanob burch va fuqarolik g'ururining belgisi sifatida ko'rilgan.

Qadimgi Afinaning demokratik g'oyalari va qadriyatlari zamonaviy demokratik jamiyatlarni ilhomlantirishda va xabardor qilishda davom etuvchi boshqaruvdagi dadil tajriba edi. Afina demokratiyasini jonlantirgan tenglik, erkinlik, fuqarolik fazilati va javobgarlik tamoyillari miloddan avvalgi V asrda

bo'lgani kabi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, demokratik boshqaruvni rivojlantirish va shaxs huquq va erkinliklarini himoya qilishning asosiy tamoyillari bo'lib xizmat qilmoqda [16].

Xulosalar

Afina demokratiyasining merosi insoniyat tarixining yilnomalarida ilhom va intilish chirog'i bo'lib, o'zini o'zi boshqarish, fuqarolik ishtiroki va demokratik g'oyalarga bo'lgan doimiy izlanishning dalili bo'lib xizmat qiladi. Miloddan avvalgi V asrda qadimgi Yunonistonning jo'shqin polislari orasida paydo bo'lgan Afina demokratiyasi tenglik, erkinlik va fuqarolik fazilatiga asoslangan boshqaruv qarashlarini taklif qiluvchi oligarxiya va zolimlikning hukmron me'yorlaridan tubdan voz kechishni ifodaladi [17].

Afina demokratiyasining merosi qadimgi Yunoniston chegaralaridan uzoqqa cho'zilib, butun dunyoda demokratik institutlar va qadriyatlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Uning fuqarolar ishtiroki, javobgarligi va qonun ustuvorligiga e'tibor qaratilishi

zamonaviy demokratik boshqaruv yo'nalishini shakllantirishda davom etib, demokratik g'oyalarni ilgari surish va shaxs erkinliklarini himoya qilishning abadiy rejasini taqdim etadi.

Afina demokratiyasining yutuqlari va cheklovlari haqida mulohaza yuritish ekanmiz, demokratik boshqaruvga nisbatan zamonaviy chaqiriqlar va tahdidlar oldida uning tamoyillari va qadriyatlari doimiy dolzarbligini eslab turamiz. Siyosiy qutblanish, ijtimoiy tengsizlik va avtoritarizm bilan ajralib turadigan davrda Afina demokratiyasining saboqlari tenglik, erkinlik va fuqarolik faolligi tamoyillarini qo'llab-quvvatlashga intilayotganlar uchun umid va ilhom manbayi bo'lib xizmat qiladi.

Afina demokratiyasi insoniyatning o'zini o'zi boshqarish va jamoaviy vakolatlariga bo'lgan doimiy intilishidan dalolat beradi, bu bizga demokratik g'oyalarning o'zgartiruvchi kuchini va xalq tomonidan boshqariladigan dunyoni tasavvur qilishga jur'at etganlarning abadiy merosini eslatadi.

REFERENCES

1. Hansen M.H. The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes. University of Oklahoma Press, 1991.
2. Ober J. Mass and Elite in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology, and the Power of the People. Princeton University Press, 1989.
3. Rhodes P.J. A History of the Classical Greek World: 478–323 BC. Wiley-Blackwell, 2005.
4. Finley M.I. Democracy Ancient and Modern. Rutgers University Press, 1985.
5. Grafton A., Most G.A., Settis S. The Classical Tradition. Harvard University Press, 2010.
6. Aristophanes. Ed. K.J. Dover. The Clouds. Oxford University Press, 1970.
7. Duignan B. Plato and Aristotle: How Do They Differ? *Britannica*. Archived from the original on 17 December 2023.
8. Aristotle. The politics. Transl. by P.J. Rhodes. Penguin Classics, 1984.
9. Raaflaub K.A. Ober, Jotsiah, and Wallace. Robert W. Origins of Democracy in Ancient Greece. University of California Press, 2007.
10. Roberts et al. Athenian Political Thought and the Reconstruction of American Democracy. Cornell University Press, 1994.

11. Sinclair R.K. Democracy and Participation in Athens. Cambridge University Press, 2018.
12. Garland R. The Greek Way of Life: From Conception to Old Age. Cornell University Press, 1990.
13. Manville P.B. The Origins of Citizenship in Ancient Athens. Princeton University Press, 2014.
14. Morrison J.S. Democracy Beyond Athens: Popular Government in the Greek Classical Age. Cambridge University Press, 2011.
15. Papadakis Y. The Emergence of the Athenian Democracy in the Fifth Century BC: Historical and Sociological Studies. Walter de Gruyter, 2010.
16. Figueira T.J. Athenian Agora: New Perspectives on an Ancient Site. Routledge, 2018.
17. Golden M. Children and Childhood in Classical Athens. Johns Hopkins University Press, 1990.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-YIL 2-SON

VOLUME 4 / ISSUE 2 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.2.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, professor, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

J. Allayorov

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, M. Sharifova,
Y. Yarmolik, E. Mustafayev

Musahhih: K. Abduvaliyeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 23.04.2024-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i 13,5.

Adadi: 100. Buyurtma raqami: 50.

TDYU tipografiyasida chop etildi.